
**ІДЕОЛОГІЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗБУДОВИ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

**НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ:
ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ
ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

Івано-Франківськ,
2–3 березня 2012 р.

Райківський І. Я.,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії України
Прикарпатського національного університету
ім. Василя Стефаника

ЗАХІДНОУКРАЇНЬСКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ (1918–1920 РР.)

У статті розповідається про місце і роль західноукраїнської соціал-демократії в національній революції: від проголошення ЗУНР та входження соціал-демократів в урядові структури до остаточного розриву УСДП з українськими урядами УНР і ЗОУНР у 1920 р.

Ключові слова: УСДП, соціал-демократія, українська революція, уряд.

У науковій літературі, що висвітлює боротьбу західних українців за національно-державну незалежність і соборність у період Української революції 1917–1921 рр., ще донедавна не було з'ясовано місце і роль соціал-демократії. Радянська історіографія свого часу замовчувала, а то й фальсифікувала позицію українських соціал-демократів, яка не вписувалася в офіційну класову схему суспільно-політичного руху. У свою чергу сучасники подій [1], історики української діаспори [2] та сучасні дослідники політичної історії ЗУНР [3] акцентують свою увагу на національно-демократичні сили, які підтримували уряд Є.Петрушевича. Однак неможливо створити об'єктивну картину подій без урахування опозиційних сил до уряду ЗУНР, зокрема Української соціал-демократичної партії (далі – УСДП), котра взяла активну участь в Українській революції. Враховуючи вищесказане, автор публікації в окремих статтях [4] намагався з'ясувати політику УСДП, вплив її на маси в контексті визвольної боротьби українського народу.

Західноукраїнські соціал-демократи, незважаючи на ідейні розбіжності з керівництвом Української Національної Ради (далі – УНРади), взяли активну участь у подіях Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції. Представники УСДП продовжували діяльність в УНРаді, як і згодом співробітництво в урядах УНР та ЗУНР. Однак під тиском поляків, що переріс у міжнаціональний збройний конфлікт, західні українці утримали в своїх руках лише частину Східної Галичини. УСДП була поділена на дві частини: одна з них діяла на території ЗУНР зі столицею у Станиславові (бо

Львів поляки зайняли вже 22 листопада 1918 р.), інша ж – під польською окупацією. Л. Ганкевич, один із лідерів УСДП, стверджував, що партія, «хоч розбита була тодішніми стратегічними лініями на два табори, які не могли бути в злуці, все ж таки проявляла помітну діяльність і брала живу участь в будівництві нашої державності...» [5, с. 31].

В єдиному таборі галицько-українських партій УСДП обстоювала злуку з Наддніпрянською Україною, в якій до влади у грудні 1918 р. прийшла Директорія і було відновлено УНР. Перша сесія розширеної УНРади 3 січня 1919 р. у Станиславові одногосно прийняла ухвалу про об'єднання ЗУНР з УНР в одну державу. За спогадом відомого діяча ЗУНР Л. Цегельського, УНРада після виступу новообраного президента Є. Петрушевича «єдиними устами і єдиним серцем» заспівала національний гімн «Ще не вмерла Україна» [6, с. 219]. На засіданні 4 січня соціал-демократа С. Вітика обрано членом Виділу УНРади – колективного голови ЗУНР, а також одним із чотирьох заступників Є.Петрушевича [7, с. 69]. С. Вітик був головою Трудового Конгресу в Києві, який ратифікував злуку ЗУНР і УНР, проголошену 22 січня 1919 р.

У зв'язку з проголошенням об'єднання обох частин держави УСДП вперше відкрито заявила про свою опозицію до УНРади і Державного секретаріату. Л. Цегельський згадував, що член делегації ЗУНР, направленої для юридичного оформлення злуки, С. Вітик «від самого приїзду до Києва... зайняв... становище, що Західна Україна має негайно ввійти в склад централізованої УНР без застережень, зрікаючися своєї автономії, ... а признаючи безпосередню та беззастережну владу уряду Директорії» [6, с. 260]. Отже, УСДП вимагала ліквідації автономних структур влади Західної Облaсті (ЗО) УНР, які мали зберегтися до скликання Всеукраїнських Установчих Зборів. Вона орієнтувалася на соціалістичний, ідейно близький уряд УНР, який очолив діяч Української соціал-демократичної робітничої партії (далі – УСДРП) В. Чехівський.

Українські соціал-демократи від самого початку конфлікту розірвали стосунки з Польською партією соціалістичною [8]. Газета УСДП пояснювала це тим, що польські соціалісти «йдуть проти нас, називаючи кожний наш виступ в обороні прав українського народу націоналізмом, шовінізмом» [9]. Польсько-українська війна з усім трагізмом продемонструвала ілюзорність тези про інтернаціональну солідарність робітничого класу в боротьбі за соціалістичні ідеали. Галицька УСДП встановила тісні зв'язки з УСДРП Наддніпрянщини. VI конгрес УСДРП, що відбувся 10–12 січня 1919 р. у Києві, прийняв спеціальну резолюцію в справі об'єднання соціал-демократії на Україні. Галичанин С. Вітик і О. Безпалко з Буковини стали членами об'єднаного ЦК партії [10, с. 261]. Головування С. Вітика на Трудовому

Конгресі, підтримане УСДРП, стало, за влучним висловом Л. Цегельського, «маніфестацією єдності українських соціалістів» [6, с. 263]. УСДП першою з галицьких партій пішла на об'єднання з ідейно близькою партією в Наддніпрянській Україні, але через зовнішні фактори цей процес не був завершений.

На перешкоді дійсному об'єднанню Української держави стали агресія Польщі, радянської Росії і Добровольчої армії генерала А. Денікіна. Через воєнні дії не вдалося скликати Всеукраїнські Установчі Збори, і в державі далі існували два уряди, дві політики. У цих умовах УСДП зайняла опозиційне становище до УНРади і Державного секретаріату ЗОУНР. Соціал-демократична фракція в УНРаді була нечисельною, за підрахунками сучасного дослідника О. Павлишина, в засіданнях Ради станіславівського періоду в першій половині 1919 р. брало участь 125 депутатів, із них до УСДП належало 14 чол. (для порівняння, до УНДП – 61 особа, УРП – 14, встановлено партійну приналежність 113 діячів). Серед 168 депутатів УНРади з жовтня 1918 р. по червень 1919 р., партійність яких вдалося встановити, до УСДП входило 24 особи. За соціальним складом серед соціал-демократів найбільше було залізничників, адвокатів і педагогів, а також інженери, урядники, журналісти, лікар і селянин [11, с. 226, 227, 228].

Фракція УСДП проводила активну політику на парламентській арені, яку визначали голова партії В. Темницький, О. Безпалко, С. Вітик та О. Устиянович. Соціал-демократи піддали критиці політичний курс уряду ЗОУНР, насамперед у соціально-економічних питаннях. З цього приводу орган повітової УНРади в Дрогобичі газета «Дрогобицький листок», яка знаходилась під впливом УСДП (її редактором був соціал-демократ І. Калинович) [12, с. 129], писала: «Дотеперішня політика Державного Секретаріату... не проявляє... зрозуміння пекучих соціальних реформ, яких домагається само сучасне життя,... його робота зводиться до перемальовування таблиць на синьо-жовту краску...» [13]. УСДП передбачала розв'язання соціальних проблем робітництва через встановлення в Українській державі соціалістичного ладу. «Український пролетаріат, — сказав О. Безпалко, — бореться не тільки за національні ідеали, але також і за соціальні, маючи на перешкоді дрібну українську буржуазію» [14]. Партія підкреслювала безперспективність орієнтації галицьких лідерів на «буржуазну» Антанту, виступала за підписання мирної угоди УНР з радянською Росією.

Водночас УСДП загалом критично ставилась до радянської влади, більшовизму. «Большевики грізні нам з двох сторін: соціальної і національної, — заявляла газета УСДП «Наша мета». — Большевики хочуть перевести свою програму дорогою насилля, без огляду на волю і згідність

українського народу. Під національним оглядом шкідливі большевики тим, що відносяться до України... ворожо, як і попередні буржуазні правління, ... хочуть так само поневолити Україну...» [15]. Однак українські соціал-демократи мали все-таки ілюзію на порозуміння між урядом УНР і російськими більшовиками. О. Безпалко, зокрема, підкреслював, що більшовики утворили «сильну державу на півночі», й «від більшовизму і занепаду може увільнити Європу тільки мир» [16]. У цілому УСДП домагалась проведення в ЗОУНР більш лівої, соціалістичної політики. В. Темницький закликав на засіданні УНРади 28 березня 1919 р.: «Наша політика мусить йти наліво, наліво і ще раз наліво» [17].

Соціал-демократи були серед організаторів у грудні 1918 р. Селянсько-робітничого союзу (далі — СРС) — легальної опозиційної до уряду організації. Головою СРС став маловідомий до того в політичному житті Д. Дем'янчук, а його заступником — соціал-демократ Є. Олійник. 1 січня 1919 р. з'явився у світ перший номер газети СРС «Республіканець», яка з кожним номером все різкіше виступала проти політики уряду ЗОУНР. Починаючи з березня 1919 р. газета СРС ставила ліворадикальні вимоги повалення УНРади і Державного секретаріату, соціальної революції. У газеті відкрито писалось: «Україна не може бути буржуазна, ... мусить зробити з українського селянства і робітництва грізний соціальний чинник, здібний до клясової боротьби не лиш з ворожими національно, але й власними буржуазними елементами» [18].

Програму і статут Союзу прийняла конференція повітових представників СРС 16 лютого 1919 р. у Станіславі. Головою засідання обрано соціал-демократа О. Устияновича. У доповіді про політичне становище О. Безпалко визнав, що держави Антанти виступають проти самостійності України. Доповідач закликав до створення в Україні робітничо-селянського уряду, «сильної одноцільної державної влади». Резолюція конференції підтримала, з одного боку, політичний курс Директорії на здійснення «реформ в напрямку початкової соціалістичної перебудови», а з іншого — засудила «завойовницьку політику російської совітської влади» [19]. Програма СРС вимагала «з'єднання без застереження, як рівні з рівними, всіх українських земель в одну соборну Українську Народню Републіку, з одним центральним правительством». Водночас метою СРС було «перетворити дотеперішній капіталістично-бюрократичний лад на ... соціалістичний»: забезпечити демократичні свободи, конфіскувати велику земельну власність без викупу, націоналізувати промислові підприємства, затвердити робітниче законодавство — восьмигодинний робочий день, мінімальну зарплату, заборону дитячої праці тощо [20]. У статуті сказано,

що «членом СРС може бути кожний українець» після 20 років, який «не жие з визиску» [21, с. 73].

За свідченням Д.Дем'янчука, саме конференція СРС дала поштовх до утворення Комуністичної партії Східної Галичини (далі — КПСГ) [21, с. 73]. Відомо, що І з'їзд КПСГ, на якому головою ЦК був обраний К.Саврич, відбувся у Станиславові в лютому 1919 р., але достовірної дати проведення з'їзду не встановлено [22, с. 64]. Навколо нього гуртувались ліві елементи: як помірковані, так і ультрареволюційні, включаючи комуністів. Національно-соціалістична платформа СРС обстоювала встановлення Української соціалістичної держави. Однак організація не мала чіткої стратегії і тактики. Поступово в діяльності СРС зростала роль соціального фактора.

УСДП використовувала СРС для політичного тиску на уряд ЗОУНР, щоб мирним шляхом домогтись здійснення своїх постулатів. Політика СРС була підтримана, в свою чергу, наддніпрянськими соціалістичними партіями. 12 з 33-х номерів «Республіканця» (з 9 до 20-й включно) вийшли як «соціал-демократичний часопис». Однак УСДП не мала виключного впливу на Союз. Соціал-демократична газета «Воля» прямо писала, що «Республіканець» не був «органом партійним, а наші товариші не працювали цілком в тім органі» [23]. Лідери УСДП відмежовувалися від ультрареволюційних закликів СРС. Так, Д. Дем'янчук, голова СРС, писав у спогадах, що соціал-демократи «еволюційними засобами «воюють», а СРС наставлявся на революційні методи боротьби» [24, с. 121]. Газета УСДП у Львові «Вперед», визнавши, що в СРС «неясна і хаотична платформа», вимагала «від робітничої газети («Республіканця». — *Авт.*) ясності, щоби не ширити баламутства серед робітничих мас» [25].

Тим часом виснажлива війна на кілька фронтів підривала становище молоді Української держави. З погіршенням бідувань народу і пропагандою соціалістичних діячів Наддніпрянщини й Галичини посилювалась ліва опозиція до уряду ЗОУНР. У силу несприятливого зовнішнього фактора, зокрема підтримки Антантою Польщі, катастрофічного відступу Директорії під натиском більшовицьких військ та утвердження в сусідній Угорщині радянської влади наприкінці березня 1919 р., в краї виникла нестабільна ситуація. Ліворадикальні елементи активізувались і прагнули до соціальної революції та союзу з більшовицькою Росією.

У цей критичний момент УСДП провела 28–29 березня у Станиславові партійну конференцію за участю 127 делегатів і 29 гостей. Голова конференції Р. Яросевич, відкриваючи засідання, наголосив: «Наша задача є оснувати Українську державу на щиро демократичних формах влади і соціального ладу — для добра всього українського народу» [26, с. 6, 7].

В. Темницький проголосив політичну доповідь, в якій вбачав суть історичного моменту в боротьбі «двох світів»: «імперіалістичної» Антанти і соціалістичних держав Сходу Європи. Доповідач підтримав «тріумфальний похід демократичного, визвольного руху й соціальної революції», але водночас чітко заявив, що російський більшовизм «під покришкою насаджування соціалізму ограблює Україну». Звідси вимога припинити війну «проти большевиків на основі визнання повної самостійності та суверенності УНР». Підкреслювалося, що уряд ЗОУНР не йшов «по лінії інтересів робочих мас» [26, с. 7, 8]. На березневій конференції 1919 р. УСДП виступила за створення єдиного в Україні соціалістичного уряду, прихід до влади лівих сил на ґрунті парламентської демократії.

30–31 березня 1919 р. у Станиславові за умов різкого загострення суспільно-політичної ситуації відбувся скликаний керівництвом СРС Селянсько-робітничий з'їзд, на який прибуло близько 1200 делегатів від 33 повітів Галичини. Напередодні з'їзду московське радіо навіть повідомило про перемогу в Галичині соціалістичної революції [27]. На з'їзді, однак, захопили ініціативу соціал-демократи. Р.Яросевич був обраний головою з'їзду, а О. Безпалко грав на ньому, за висловом урядового органу «Республіка», «першу скрипку». Останній проголосив доповідь про політичне становище, в якій обстоював платформу партійної конференції [28]. Крім того, на пропозицію О. Безпалка, політична резолюція вимагала від УНР ради включення 61 делегата з'їзду СРС, що мотивувалося відсутністю в УНР аді заступників мало- і безземельних селян та робітників і неможливістю проведення виборів до сейму ЗОУНР. Партія сподівалася зміцнити позиції в парламенті, включивши до складу делегатів більше десяти своїх членів [29].

1–3 квітня на засіданнях УНР ради соціал-демократи підтримали рішення про кооптацію представників СРС до парламенту. Однак УНР рада відхилила домагання з'їзду, мотивуючи тим, що делегати СРС не були обрані загальним голосуванням. Державний секретаріат заборонив виїзд делегації СРС на переговори з урядом радянської України [30, с. 103]. Водночас більшість УНР ради пішла на задоволення ряду вимог СРС у квітні 1919 р. Так, 12 квітня проголошено закон про встановлення 8-годинного дня праці, а також щорічного «свята трудового люду» 1 Травня, а 14 квітня видано тимчасовий закон про земельну реформу тощо. Найбільш сильні позиції УСДП мала у Станиславові та Дрогобицько-Бориславському нафтовому районі [31, с. 105]. Л. Цегельський змушений був визнати, що соціал-демократи «тримали нафтовий район у своїй силі», тут «все було по-їхньому» [6, с. 184]. Партія організувала профспілковий рух українського

робітництва в ЗОУНР, а найактивніше діяла крайова профспілка залізничників на чолі з О. Устияновичем (до 5 тис. членів) [32].

Щоб відвернути критичне становище на фронті, УСДП проголошувала потребу консолідації національно-державницьких сил і засудила революційні виступи проти уряду ЗОУНР. У зв'язку з повстанням 14–15 квітня 1919 р. в Дрогобичі, яке було підняте комуністами, «Дрогобицький листок» писав, що «несовісні, а по части нерозважні одиниці... на задах армії піднесли зрадницький меч на власного брата... Тільки в законодатній дорозі, і то поступенно, усунути можна лихі пережитки старої системи...» [33]. На останньому засіданні IV сесії УНРади 15 квітня 1919 р. О. Безпалко заявив: «Ми, соціал-демократи, йдемо разом зі всіма партіями» [34].

Тим часом частина УСДП ще з кінця листопада 1918 р. опинилася під польською владою. Так, у Львові перебували партійні лідери Л. Ганкевич, М. Ганкевич, А. Чернецький, П. Буняк, І. Квасниця та ін. [30, с. 90]. Попри переслідування окупаційних властей галицькі соціал-демократи при підтримці УСДРП Наддніпрянщини організували видавництво української преси: газети УСДП «Вперед» (загальний тираж у 1919 р. — 12 тис. примірників) [35, арк. 15], тижневика для робітних жінок «Наша мета» з лютого 1919 р. Соціалістична одноднівка «Червоний прапор», один номер робітничого тижневика «Наш голос» і два числа органу УСДП «Українська робітничая газета» (почала виходити ще в березні 1918 р.) протягом травня — червня 1919 р. побачили світ у Перемишлі. УСДП виступала захисником всього українського населення на окупованих землях. «Вперед» стоїть «незломно на становищі української державности, — визнавав урядовий орган ЗОУНР «Республіка». — І ціла українська громада без різниці партій і переконань радо й енергійно піддержує газету...» [36]. «Громадська думка», газета УНТП, писала, що «Вперед» «довгий час становив властиво орган загальнонаціональний в Галичині» [37].

Великий польський наступ у травні 1919 р. перервав державотворчі процеси в краї. 16–17 липня уряд ЗОУНР і багатотисячна УГА відступили за Збруч, вся Галичина потрапила під владу Польщі. «Наше партійне життя розбите, — констатувала Головна управа УСДП у відозві від 1 вересня 1919 р. — Наші просвітні, політичні і фахові товариства замкнені, наші організації не існують» [38]. Водночас галицькі соціал-демократи не мали сумніву в перемозі Української революції. «...Вся соборна Україна бачить, що боротьба ще не скінчилася, — писала газета «Вперед», — остаточна перемога належить українському народові» [39]. «Наша мета» заявляла: «Українська Народня Републіка... мусить повстати...» [40]. Перспективу боротьби за утвердження української соборної державності відкривала невизначеність міжнародно-правового статусу Східної Галичини, оскільки Антанта

постановою від 25 червня 1919 р. дозволила Польщі бути тільки тимчасовим військовим окупантом. По-друге, неясною була ситуація на Наддніпрянській Україні, де об'єднана армія УНР і ЗОУНР у серпні 1919 р. почала наступ проти більшовиків. У ході наступу українські війська увійшли в конфлікт з третьою силою — Добровольчою армією генерала А. Денікіна, яка в боротьбі з більшовицькою Росією не визнавала права народів на самовизначення.

Секретаріат УСДП Галичини і Буковини у Кам'янці-Подільському очолював О. Устиянович, який домагався ліквідації влади Є. Петрушевича, дійсного об'єднання обох українських урядів і армій. УСДП делегувала діячів до складу соціалістичного уряду Директорії, сформованого Б. Мартосом 9 квітня 1919 р. (В. Темницький був міністром закордонних справ, а О. Безпалко — міністром праці) [41, с. 289, 290] та І. Мазепою в серпні 1919 р. (міністром праці залишався О. Безпалко, а з жовтня заступником міністра закордонних справ став В. Старосольський) [42]. Міністерство в справах ЗОУНР або Міністерство галицьких справ на чолі з С. Вітиком, утворене Директорією 4 липня 1919 р. на противагу уряду ЗОУНР, партія вважала виразником «спільности влади на цілій УНР». Соціал-демократи обстоювали входження до Міністерства діячів усіх галицьких партій [43, с. 110, 111]. Однак під тиском трудовиків уряд УНР 19 вересня видав закон про скасування Міністерства до 20 жовтня 1919 р. [44, с. 38]. На Державній нараді 25 жовтня 1919 р. С. Вітик заявив, що «замість диктатури треба додати представника від галицького народу в склад високої Директорії. Обидві армії також мусять злитись в єдину Українську Республіканську Армію» [45].

У цей час склалося критичне становище на фронті. Війська А. Денікіна при підтримці Антанти в жовтні 1919 р. зайняли територію Наддніпрянської України. Внаслідок епідемії тифу українська армія, затиснута в «трикутнику смерті» — між російськими білогвардійцями, поляками й більшовиками, ставала небоєздатною. Вихід з цього становища політичний провід УНР і ЗОУНР шукав по-різному. Директорія і уряд УНР виступали за укладення військово-політичного союзу з Польщею, тоді як Є. Петрушевич був готовий йти на порозуміння з А. Денікіним. Політичне протистояння за умов погіршення зовнішньополітичної ситуації перейшло межі об'єктивності й етики. Гостра міжпартійна боротьба з особливою силою проявилася у пресі.

УСДП, під впливом якої виходили дві газети — «Боротьба» і «Галицький голос» (орган Міністерства галицьких справ), різко виступила проти політичного проводу ЗОУНР. У серпні — жовтні 1919 р. вийшло шість номерів «Галицького голосу» і з середини жовтня до 14 листопада — дев'ять чисел «Боротьби». «...Галичина за шість місяців свого окремишнього існування дала для цілості України дуже мало, — стверджував «Галицький

голос», — ті інтелігенти, що були у кермі, ... держалися, та, на жаль, ще й тепер держаться окремішности, і то в доволі дикій формі... Сума їх політики — се втрата галицької території» [46]. Ще більш категоричну позицію займала «Боротьба», котра вже у першому номері заявляла, що Листопадовий зрив 1918 р. «був рівночасно днем державного злочину української буржуазії... в Галичині», бо народ «дістав провідників, яких з глибини душі ненавидів» [47].

Політика УСДП викликала рішучий протест у керівних колах ЗОУНР. Командуючий УГА М. Тарнавський 19 жовтня 1919 р. надіслав голові Директорії С. Петлюрі телеграму, в якій домагався «вислідити редактора часопису «Боротьба» та авторів статей, звернених проти галицького правительства і ...командування», «поставити їх під военний суд». Проте уряд УНР на своєму засіданні 20 жовтня одностайно підтримав видавництво газети, хоч, правда, й засудив надто різку форму критики Є. Петрушевича. С. Петлюра вважав питання «Боротьби» внутрішньою справою «самих галичан», а тому було б «наївно з нашого боку примушувати галицьку опозицію в цей момент «мовчати» [43, с. 113, 114]. І. Мазепа, голова уряду УНР, стверджував, що УСДП не поширила свого впливу в УГА, «одинокую військовою силою», що підтримала партію, був «загін галицьких залізничників (коло 300 багнетів) під командою І. Сіяка» [43, с. 30, 31]. Наддніпрянська УСДРП офіційно в міжпартійній боротьбі не підтримала УСДП, але у своїй пресі також домагалася ліквідації уряду Є. Петрушевича. УСДРП мотивувала свою позицію тим, що «справи галицькі є діло самого галицького громадянства», «незручно вмішуватися у внутрішні спори між галицькими партіями» [48].

У листопаді 1919 р. дійшло до остаточного розмежування між обома українськими урядами та арміями. Повернувши свою попередню назву — ЗУНР, уряд Є. Петрушевича у Відні захищав галицьку справу дипломатичними методами і сподівався на міжнародне визнання західноукраїнської держави. У свою чергу, уряд УНР пішов на угоду з Польщею в боротьбі проти більшовизму. УСДП підкреслювала безперспективність політики уряду ЗУНР в екзилі. «Українська соціал-демократія, — писав «Вперед», — після тяжких досвідів не хоче і не може піддаватися... ілюзіям на антантську «ідеалістичну» поміч» [49]. Партія підтримала курс С. Петлюри на польсько-українське зближення, була схильна до позитивної оцінки грудневої 1919 р. польсько-української декларації. О. Безпалко, член уряду УНР, переконував: «Хочемо порозуміння з Польщею, бо маємо в цьому спільний інтерес» [50]. Однак зневіра в політику С. Петлюри, який з метою продовження національно-визвольної боротьби пожертвував Східною Галичиною, в середині 1920 р.

спричинилася до зміни політичного курсу УСДП. Соціал-демократ Р. Домбчевський слушно зауважив, що «неуспіх боротьби за національне визволення... і національний гніт на українських землях під владою Польщі переконали керівництво в тому, що були «неправильними самі шляхи і принципи дотеперішньої політичної тактики партії» [51].

Рубіжною подією в діяльності УСДП стала партійна конференція у Львові 27–28 березня 1920 р. Делегати прийняли резолюцію, в якій партія відкрито стала «на чисто клясовому, пролетарському становищі», закликала порвати «всяку політичну коаліцію і кооперацію з несоціалістичними елементами» [52]. Згідно з рішенням конференції, 30 березня 1920 р. соціал-демократи А. Чернецький, П. Буняк, Л. Ганкевич і С. Пашкевич вийшли з УНР-Ради ЗУНР [53, арк. 16]. Водночас 4 квітня 1920 р., ще до підписання Варшавського договору, В. Старосольський залишив уряд Директорії [54]. Ця акція була підтримана проводом партії, Головна управа на засіданні 10 червня 1920 р. прийняла резолюцію, що партія «не може брати на себе відповідальности за всі наслідки цього (Варшавського. — І. Р.) договору і тому не бачить можности для представників УСДП брати участь в уряді УНР» [55].

Ідейно-політична криза в УСДП виразно проявилася на партійній конференції 3–4 липня 1920 р. у Львові. Політична резолюція оцінила суть історичного моменту як «бій поміж двома... світами: капіталізмом і соціалізмом». «Соціалістична Українська республіка, — підкреслювалося в резолюції, — не може мати нічого спільного з державними плянами тих націоналістичних і шовіністичних кругів, які бажають будувати Українську державу на взір теперішних капіталістично-імперіялістичних держав...» [56]. Газета УНТП «Громадська думка» справедливо писала, що «партія стоїть на розпутьті. Ми ще будемо свідками дальшої еволюції» [57].

Таким чином, у період Української революції 1917–1920 років УСДП, яка намагалася поєднати національну ідею з марксизмом, виступала під кутом зору примату національної ідеї над соціальною, обстоювала державну незалежність і соборність України. Після січня 1919 р. вона перейшла в опозицію до уряду ЗОУНР, підтримувала соціалістичний уряд Директорії. УСДП першою, зневірившись у концепціях С. Петлюри та Є. Петрушевича, пішла на відкритий розрив з іншими національними політичними організаціями, вона не змогла до кінця виявити державницький підхід у розв'язанні національного і соціального питання. Поразка національно-визвольних змагань, посилення польського окупаційного режиму на Західній Україні, а з іншого боку — наявність української державності (хоча й ілюзорної) в особі радянської України, політика «українізації» спричинили політичну еволюцію УСДП на ліворадикальні позиції на початку 1920-х рр.

На VI з'їзді УСДП у Львові 18 березня 1923 р. УСДП відкрито прийняла прокомуністичні резолюції, що стало причиною заборони партії в січні 1924 р. Але це питання є предметом окремого дослідження [58].

1. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Відень, 1922; Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Скрантон, 1961. – Т. VI *та ін.*
2. Ярославин С. Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918–1923 рр. – Филадельфія, 1956; Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – Рим, 1989 *та ін.*
3. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія ЗУНР. – Львів, 1995; Макарчук С. А. Українська республіка галичан. – Львів, 1997; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / Керівник авт. колективу й відп. редактор О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001 *та ін.*
4. Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років // Галичина. – 1998. – №2. – С. 42–55; його ж. Діяльність Української соціал-демократичної партії в ЗУНР (листопад 1918 року – липень 1919 року) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1998. – Вип. I. – С. 110–127; його ж. Селянсько-робітничий союз у Західній Області УНР // Галичина. – 2001. – №5–6. – С. 220–225; його ж. VI з'їзд – рубіжна подія в діяльності УСДП // Політологічний вісник. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Політична думка в Україні: минуле і сучасність». Київ, 1–4 лютого 1993 р. Ч. 2. – К., 1993. – С. 164–174; Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К., 2004. – 283 с. *та ін.*
5. Ганкевич Л. З минулого нашої партії // Календар «Вперед»: 1920. – Львів, 1920. – С. 17–34.
6. Цегельський Л. Від легендо правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. – Нью-Йорк; Филадельфія, 1960. – 313 с.
7. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Скрантон, 1959. – Т. 3. – 200 с.
8. Наш голос. – 1919. – 3 червня.
9. Червоний прапор. – 1919. – 1 травня.
10. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – 413 с.
11. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини і Буковини в революції 1918–1919 рр. // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 4–5 за 1999–2000 рр. – С. 187–245. Загальний список Ради, з урахуванням членів буковинської делегації і кооптованих осіб львівської делегації нараховує 195 позицій.
12. Кoko E. Ukrainscy socjaldemokraci galicyjscy w okresie miedzywojennym (1918–1939) // Ukrainka mysl polityczna w XX wieku. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego. – Z. 103. – Krakow, 1993. – S. 125–141.

13. Куди нам йти? // Дрогобицький листок. – 1919. – 1 травня.
14. Робітничі збори // Республіканець. – 1919. – 20 березня.
15. З України // Наша мета. – 1919. – 25 лютого.
16. Республіка. – 1919. – 28 березня
17. Республіка. – 1919. – 29 березня.
18. Важна хвиля // Республіканець. – 1919. – 16 березня.
19. З'їзд відпоручників Селянсько-Робітничого Союзу в Станіславіві // Республіканець. – 22 лютого.
20. Програма «Селянсько-Робітничого Союзу» // Республіканець. – 1919. – 6 березня.
21. Арсенич П. Діяльність Селянсько-робітничого союзу в м. Станіславів в 1919 р. // Архіви України. – 1968. – №2. – С. 66–74.
22. Карпенко О. Ю. До питання про утворення КПЗУ // Український історичний журнал. – 1989. – №2. – С. 63–70.
23. Воля. – 1919. – 17 липня.
24. Рукописні спогади Д. Дем'янчука під назвою «Така була дійсність в 1918–1919 роках в Галичині» (Івано-Франківськ, 1965. – 365 с.) зберігаються у відділі фондів Івано-Франківського краєзнавчого музею.
25. Селянсько-робітничий союз // Вперед. – 1919. – 15 лютого.
26. Звіт з Партійної Конференції Української Соціал-Демократичної Партії Зах. Обл. УНР, яка відбулася дня 28 і 29 марта 1919 р. в Станіславіві. – Дрогобич, 1919. – 15 с.
27. Республіка. – 1919. – 6 квітня.
28. З приводу Селянсько-Робітничого З'їзду // Республіка. – 5 квітня.
29. Республіканець. – 1919. – 3 квітня.
30. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Скрантон, 1960. – Т. 4. – 192 с.
31. Календар «Просвіти»: 1921. – Львів, 1920. – 215 с.
32. Вперед. – 1921. – 8 травня.
33. Дрогобиччини // Дрогобицький листок. – 1919. – 1 травня.
34. Республіка. – 1919. – 17 квітня.
35. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 113.
36. Республіка. – 1919. – 16 лютого.
37. УСДП на розпутті // Громадська думка. – 1920. – 12 липня.
38. Товариші і Товаришки! // Вперед. – 1919. – 3 вересня.
39. Київ наш // Там само. – 4 вересня.
40. Наша мета. – 1919. – 30 листопада.
41. Винниченко В. Відродження нації. – К.; Відень, 1920. – Част. III. – 542 с.
42. Вперед. – 1919. – 25 жовтня.
43. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Т. II. – 232 с.
44. Мазепа І., Феденко П. З історії української революції. – Прага, 1930. – 95 с.

45. Робітничка газета. — 1919. — 31 жовтня.
 46. На пекучі теми // Галицький голос. — 1919. — 16 серпня.
 47. Шляхами Державного злочину // Боротьба. — 1919. — 12 жовтня.
 48. Робітничка газета. — 1919. — 16 жовтня.
 49. Який це одноцільний національний фронт? // Вперед. — 1921. — 11 червня.
 50. Україна і Польща // Вперед. — 1920. — 24 січня.
 51. Домбчевський Р. На розпутті // Соціалістична думка. — 1922. — 5 вересня.
 52. Вперед. — 1920. — 30 березня.
 53. ЦДІАЛ України. — Ф.581. — Оп.1. — Спр. 113.
 54. Slowo polskie. — 1920. — 26 kwietnia.
 55. Земля і воля. — 1920. — 20 червня.
 56. Вперед. — 1920. — 7 липня.
 57. УСДП на розпутті // Громадська думка. — 1920. — 12 липня.
 58. Райківський І. Ліворадикальна еволюція УСДП (1920–1924 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Івано-Франківськ, 1999. — Вип. II. — С.112–122.

The article deals with the place and role of the West Ukrainian social democracy in the national revolution: from WUNR proclamation and the social democrats' joining the governmental structures up to the final split between USDP and UNR and the Western Region of UNR in 1920.

Key words: USDP, social democracy, Ukrainian revolution, government.

УДК 323.21 (477)

Ротар Н. Ю.,
 доктор політичних наук,
 професор Чернівецького національного
 університету імені Юрія Федьковича

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОТЕСТ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВА 90-х

Обґрунтовано, що гострота протестних виступів громадян, їх сила, інтенсивність обмежувалися відсутністю системної опозиції, здатної запропонувати тактику та стратегію перемоги. Стратегія відходу, обрана націонал-демократичним сегментом опозиції на першому етапі становлення системної опозиції, не стимулювала завершення оформлення протестної моделі політичної участі громадян та сприяла зупиненню цього процесу на рівні стихійних локальних акцій, які не здатні були прискорити

трансформаційні процеси. Одними з основних стримуючих чинників моделювання політичного протесту стала позиція ігнорування, обрана владою в якості механізму взаємодії із невдоволеними громадянами.

Ключові слова: політичний протест, системна опозиція, довіра, потенціал протесту.

Дослідження суті, характеру, форм та методів реалізації протестних форм політичної участі є достатньо складною проблемою політологічного аналізу. Генетично вона пов'язана із формуванням та функціонуванням системної опозиції, здатної артикулювати та транслювати протестні вимоги громадян до площини дискурсу владної еліти. Проведення наукових досліджень у цій площині не було б ефективним без звернення до наукового доробку відомих в Україні та за її межами науковців — В. Горбатенка, О. Валевського, М. Головатого, В. Журавського, Е. Головахи, Н. Паніної, С. Рябова та інших. Саме їх зусиллями було ініційовано проведення низки досліджень, присвячених перспективам становлення інституту системної опозиції в Україні. Метою даної статті є переосмислення процесів моделювання протестної політичної участі громадян України, які відбуваються під впливом специфіки становлення інституту системної опозиції в Україні.

Політичний протест слід розуміти як організований супротив громадян політичній системі, офіційному політичному курсу, політичним рішенням, який здійснюється з використанням способів, що відповідають актуалізованим вимогам. Влада завжди сприймає масовий, навіть конвенційний політичний протест як небажаний прояв громадянської активності, що дестабілізує політичне та економічне життя. У кін. 80-х — на поч. 90-х рр. ХХ ст. в Україні спостерігався сплеск масової політичної активності, коли в акціях, зорганізованих громадськими рухами, брали участь мільйони людей по всій країні. Показники політичної активності громадян СРСР у 1990 р. дозволили Г. Алмонду спрогнозувати зростання протестної активності громадян незалежної України. Основною передумовою для поширення протестних виступів дослідник вважав високий рівень невдоволення населення, який сформувався на фоні високого рівня освіченості, відсутності впорядкованої партійної конкуренції та послабленні урядового контролю [1, с. 127]. Дійсно, у період перебудови, в ситуації кризи легітимності радянських державних інститутів, розкол еліт сприяв створенню політичних можливостей для мобілізації політично пасивного в радянський час населення України. Згодом, після проголошення незалежності України, хвиля мітингів, акцій протесту поступово згасає, однак паралельно не відбувається формування